Enes Karić je rođen 16. maja 1958. godine u Višnjevu, Travnik. Nakon osmogodišnje osnovne škole (1973) završio je petogodišnju Gazi Husrev-begovu medresu (1978), a potom je studirao islamske nauke na Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu, te političke nauke na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Nakon okončanja studija na ovim fakultetima (1981-1982) upisao je treći stepen filozofskih studija na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, gdje je magistrirao 1986. godine. U periodu 1986-1989. radi na doktoratu na Filološkom fakultetu Univerzitetu u Beogradu, gdje je i doktorirao iz filoloških nauka (1989).

Od 1981. zaposlen je na Islamskom teološkom fakultetu/Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu. Objavio je više knjiga, studija, prijevoda i književnih djela. Njegov prijevod Kur'ana na bosanski u dva sveska (Sarajevo, 1995) dobio je pohvale, kao i njegove filozofske, teološke i kulturološke rasprave. Karićevi eseji, rasprave, putopisi, romani... prevođeni su na arapski, engleski, njemački, slovenski, turski, perzijski, albanski jezik.
E-Mail: **dreneskaric@hotmail.com**

Enes Karić was born on May 16, 1958 in Višnjevo, Travnik. After eight years of elementary school (1973), he completed the five-year Gazi Husrev Bey madrasa (1978), and then studied Islamic sciences at the Faculty of Islamic Theology in Sarajevo, and political science at the Faculty of Political Sciences of the University of Sarajevo. After completing his studies at these faculties (1981-1982), he enrolled in the third degree of philosophical studies at the Faculty of Philosophy of the University of Sarajevo, where he obtained his master's degree in 1986. In the period 1986-1989. he had worked on obtaining his doctorate at the Faculty of Philology, University of Belgrade, where he received his doctorate in philological sciences (1989).

Since 1981, he has been employed at the Faculty of Islamic Theology/Faculty of Islamic Sciences in Sarajevo. He published several books, studies, translations and literary works. His translation of the Qur'an into Bosnian in two volumes (Sarajevo, 1995) received praise, as did his philosophical, theological and cultural discourses. Karić's essays, discussions, travelogues, novels... have been translated into Arabic, English, German, Slavic, Turkish, Persian, Albanian.
E-Mail: **dreneskaric@hotmail.com**

datum prijema / date of receipt: 07.03.2023.
datum recenzije / review date: 18. 06. 2023.
datum prihvaćanja / date of acceptance: 20.06.2023.

DOI: https://doi.org/10.52510/sia.v4i1.56
UDK: 228-175
Review article - Pregledni članak

Enes KARIĆ

ČOVJEČANSTVO U SJENI SUDNJEGA DANA

HUMANITY IN THE SHADOW OF JUDGMENT DAY

Sažetak

Esej ukazuje na jednu od temeljnih opasnosti za planetu Zemlju, koja proistječe iz suštinske razlike između potencijala kojima je čovječanstvo nekada raspolagalo i onoga čime sada raspolaže. Autor ističe da od stvaranja prvog čovjeka pa do nedavne prošlosti čovječanstvo, svim onim čime je raspolagalo, nije moglo uništiti samo sebe, ono nije moglo prerasti u neposrednu prijetnju samome sebi i nije imalo kapaciteta da svoj opstanak dovede u pitanje. Jedna razlika dijeli ovo naše današnje čovječanstvo od svih drugih minulih i davnih izdanja čovječanstva – današnje čovječanstvo u stanju je sebe uništiti, u stanju je sebi označiti kraj, pa i – sportski rečeno – 'odsvirati kraj' samoj planeti Zemlji i svim oblicima života na njoj.

Upravo stoga mi možemo ovih osam milijardi ljudi, koji sačinjavaju današnje čovječanstvo, označiti 'čovječanstvom u sjeni Sudnjega dana'. Već nekoliko desetljeća upravo je ovo čovječanstvo najopasniji omotač Zemlje. Jedva da je danas i moguće opisati sve strane čovječanstva destruktivne po samu planetu Zemlju, po njezine ekosisteme, po sāmo čovječanstvo kao takvo, po floru i faunu Zemlje. Autor ističe nekoliko karakteristika koje danas, kao užasna morbidna stanja, obilježavaju čovječanstvo: *nema povratka na manje, nema povratka na sporije, nema povratka na bezopasnije*. U ovakvim okolnostima teško da će planeta Zemlja preživjeti, zato što čovječanstvo danas gubi Prirodu baš kao što je nekada izgubilo Raj.

Ključne riječi: *čovječanstvo, čovjek, Priroda, Raj, Sudnji dan, planeta Zemlja, Kur'an, Biblija*

ČOVJEČANSTVO U SJENI SUDNJEGA DANA

1.
Davno čovječanstvo, Božije i Rajsko

Na početku ovog skromnoga eseja treba reći: Oni koji se sada rađaju, usred ili tokom ove 2022. godine, na planeti Zemlji zatiču osam milijardi ljudi. Kao da se može reći da današnju novorođenčad dočekuje čovječanstvo koje nikad prije nije bilo brojnije. Da li je tako brojno čovječanstvo jedna opasnost za planetu Zemlju, za novorođenčad koja se tek rađaju i dolaze, za biljke, životinje, zrak, tlo, vodu, svemir u susjedstvu?! Ukratko, da li je čovječanski omotač danas najopasniji omotač po planetu Zemlju?! Teško je na ova pitanja dati jasne odgovore. U agoniji mnogih opasnosti po čovječanstvo danas, teško je ponuditi ikakve smislene odgovore.

Religije posredno naučavaju da je ovih osam milijardi ljudi odnekuda krenulo. Naime, negdje, to jest tamo na Početku, Božanskim proglasom 'budi!' začeo se prvi ljudski par, od kojeg se danas namnožilo osam milijardi ljudi. Ima bodrih nagovora i optimističkih mišljenja da je taj Početak čovječanstva bio sretan.

Godinama, pa i desetljećima, mogu se čitati i studirati knjige o Postanju, kako biblijskom, tako i kur'ānskom, pa i o Postanju, o kojem izmaglično govore grčki mitovi, afričke i azijske kosmogonije, potom religije azijskih istoka, bliskoistočnih, srednjoistočnih i dalekoistočnih.

I prema Bibliji i prema Kur'ānu Postanje obuhvata i postanje čovjeka. K tome, uglavnom vjerska utemeljiteljska štiva onu zametnu klicu čovječanstva povezuju s nekom lijepom i optimističnom Božanskom intervencijom: *Ja [Bog] ću na Zemlji stvoriti namjesnika [čovjeka]!*"[▾1] I blagoslovi ih (Adama i Evu) Bog i reče im: *"Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite!*"[▾2]

[▾1] Usp. **Kur'ān, Krava/al-Baqara**, 2:30, i dalje.

[▾2] Usp. ***Biblija*, Stari i Novi Zavjet**, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974., str. 1.

ILUSTRACIJA ~ Kršćanski pogled: Hendrik Goltzius, Raspetljavanje haosa ili stvaranje četiriju elemenata, 1589., iz zbirke Muzeja umjetnosti okruga Los Angeles©.

Dakle, stvaranje čovjeka, i muškarca i žene, biva po svemu jedan svečani čin posred Raja, a rajsko porijeklo čovjeka i čovječanstva nije samo motiv Biblije i Kur'āna, već i mnogih drugih vjerskih štiva, iako često datih u metaforičkim slikama do čije plavolike jasnoće dolazimo tumačenjem. I grčki mitovi naglašavaju božanske intervencije u stvaranju čovječanstva, kao i čovjekovu prisnu vezu sa Zemljom. Praktički, uloga Zemlje u formiranju čovječanstva uvijek se snažno isticala.

ILUSTRACIJA ~ Islamski pogled: Ādam i Ḥawwā', rukopis *Ḥadīqat al-Su`ada* (Bašta blaženih) u Fuzuliju, Bagdad, Irak, 1602-3.
ILLUSTRATION ~ Islamic view: Ādam i Ḥawwā', Manuscript of the *Hadiqat al-Su`ada* (Garden of the Blessed) of Fuzuli, Baghdad, Iraq, 1602-3.

Vratimo li se Bibliji i Kur'ānu, Rajem su ljudi, i Adem i Hava (*Ādam* i *Ḥawwā'*, Adam i Eva), i muško i žensko, počašćeni, stvoreni su *u najljepšem obliku i/li najljepšem rasporedu stvari.*[▼3]

Ali, na temelju samih Božanskih svjedočanstava odveć se dobro zna da se čovjek u Raju nije ni dobro, niti disciplinirano ponašao. Kod *Drveta Spoznaje i Znanja*,[▼4] ili *Drveta Vječnosti* (*šadžarah*

[▼3] Usp. **Kur'ān, Smokva/at-Tīn**, 95:4.

[▼4] Usp. ***Biblija*, Stari i Novi zavjet. Postanak**, odjeljak 3.

al-khuldi),[▾5] prvo čovječanstvo, Adem i Hava u međusobnim relacijama raskrivaju sebe i svoju spolnost iako do toga još nije bilo došlo vrijeme.

ILUSTRACIJA ~ Islamski pogled: *Drvo Vječnosti* (ar. *šadžarah al-khuldi*) je motiv stabla života kako se pojavljuje u Kur'anu, © Palača Shaki Khans, Azerbajdžan.

ILLUSTRATION ~ Islamic view: The *Tree of Immortality* (Ar. *shajarah al-khuldi*) is the tree of life motif as it appears in the Qur'an, © Palace of Shaki Khans, Azerbaijan.

Pa iako prvo čovječanstvo trpi zbud zvani Izgubljeni raj, vjerske knjige govore o Zemlji, na koju su prognani praroditelji čovječanstva, uvijek kao o jednom vrtu ili bašči, u svakom slučaju kao o izdašnom zavičaju prirodne ljepote. Tu još nije bilo nikakve ekološke katastrofe. Čovjek je izgubio Raj, ali je zauzvrat dobio Prirodu. K tome, Bog i dalje Svojom Milošću i Objavom ostaje s praroditeljima čovječanstva i njihovim potomstvom.

Bilo kako bilo, i Biblija i Kur'ān mnogo više govore o tome "kako čovjek", negoli o tome "zašto uopće čovjek", "zašto i čemu čovječanstvo". Ali, uzaludno je baviti se tim važnim pitanjima. Na njih ionako neće biti odgovorā, barem ne onih koji bi mogli zadovoljiti sve znatiželje. Tako je, sve od vremena "Izgubljenog raja", čovječanstvo krenulo napučivati Zemlju. Praroditeljima je Bog oprostio, njihovo potomstvo postupno se množilo, ljudski naraštaji, pokoljenje za pokoljenjem, rasli su i širili se.

[▾5] Usp. **Kur'ān, TāHā**, 20:120.

Po religijskom postavu stvari, tom ljudskom mnoštvu od Boga su dolazili Božiji poslanici, Stvoritelj Bog je, prema narativima Biblije i Kur'āna, Svojim porukama pomagao čovjeku i ljudima da tradiraju onu važnu svijest o pripadnosti čovječanstvu i o Božijoj stvoriteljskoj intervenciji na Početku. O tome da Bog jeste 'tu', 'tik do čovječanstva', nalazimo svjedočanstva i u Bibliji i u Kur'ānu.

Ali, iako čovječanstvo potječe od istog Izvora, ono se razgranalo u zajednice i narode. Manje-više, 'svaka zajednica imala je poslanika'[▾6] odaslanog od Boga, 'svaki narod imao je naputitelja'.[▾7] Poslanici i uputitelji donosili su Božanska objašnjenja tog 'čovječanskog jeste' i njegove sudbine.

Sve vjerske knjige semitskog kruga religija potvrđuju da se čovječanstvo nakon Nuha (*Nūḥ*, Noa) i Sveopćeg potopa obnovilo i namnožilo, a u tom silnom množenju bio je posebno odabran znak Božiji. Štaviše, Biblija sa svojih stranica oglašava jedno proročanstvo dato Ibrahimu (Abraham) o velikom čovječanskom mnoštvu koje će nastati od njega:

> "[...] svoj ću blagoslov na te izliti
> i učiniti tvoje potomstvo brojnim
> poput zvijezda na nebu
> i pijeska na obali morskoj!"[▾8]

ILUSTRACIJA ~ Islamski pogled: *Nuhova arka, iz Džāmiʿ al-tawārīkh od Rašīduddina*, Tabriz, Perzija, 1314/15.
ILLUSTRATION ~ Islamic view: *Nūḥ's Ark, from Jāmiʿ al-tawārīkh of Rashīd al-Dīn, Tabriz, Persia, 1314/15.*

[▾6] Usp. **Kur'ān, Jūnus/Yūnus**, 10:47.

[▾7] Usp. **Kur'ān, Grmljavina/ar-Raʿd**, 13:7.

[▾8] Usp. ***Biblija*, Stari i Novi Zavjet**, isto, 15.

Ipak, Adem i Hava, Nuh, Ibrahim, te poslije Musa i druga pokoljenja i naraštaji, svi oni zaredom dolaze i stupaju na pozornicu čovječanstva bilo u doba kad je ono tek postalo (Adem i Hava, ili u vremenima kad je ono brojem bilo još neznatno, kad se ono, zapravo, kvantitativno tek dokazuje i pokazuje. Pa ipak, kvantitativni rast čovječanstva potvrđuju mnoga istraživanja i uvidi. U vremenima dolaska Isaa, Isusa Krista (*ʿĪsā al-Masīḥ*) čovječanstvo je svojim brojem vjerovatno dostizalo do nekih tri stotine miliona ljudi. Erupcija vulkana na Islandu sredinom šestog stoljeća, nakon čega je prašina dugo vremena prekrivala Evropu i dobar dio Levanta, učinila je da se broj stanovništva uveliko smanji. Neke procjene govore da je za vrijeme Muhammeda, a.s., na Zemlji ukupno bilo nekih dvije stotine i trinaest miliona ljudi.[▾9]

Bilo kako bilo, od Adema do Muhammeda, a.s., čovječanstvo, svim onim čime je raspolagalo, nije moglo uništiti samo sebe, ono nije moglo prerasti u neposrednu prijetnju samome sebi, ono nije imalo kapaciteta da svoj opstanak dovede u pitanje.

ILUSTRACIJA ~ Islamski pogled: *Div ʿUj i poslanici Mūsā, ʿĪsāa al-Masīḥa i Muḥammed*, 15. stoljeće. © Zbirka Khalili Islamic.
ILLUSTRATION ~ Islamic view: *The Giant ʿUj and the Prophets Mūsā, ʿĪsāa al-Masīḥa and Muḥammad*, 15th century. © Khalili Collection Islamic.

[▾9] Naime, srednja procjena za svjetsku populaciju oko 600. godine je 213 miliona. Ovdje konsultirati sljedeći izvor: Kees Klein Goldewijk, „**Estimating global land use change ove the past 300 years: The HYDE Database**“, *Global Biochemical Cycles* 15:2 (June 2001), str. 417-433.

2.
Čovječanstvo i postanak svijesti o njemu

Već smo spomenuli: Glavne Božanske knjige, kao i glavne kosmogonije svijeta, drevno i davno uspravljanje i razvijanje čovječanstva povezuju s Božanskim stvoriteljskim činom. Ali, da li je čovjek od/uvijek znao da je član čovječanstva?

Da li su ljudi od/uvijek znali da su pripadnici jednog sveopćeg ljudstva i zajedništva takve vrste?

Mnoge vjerske knjige, naravno, sadrže proklamacije o jednome Bogu i o jednome čovječanstvu. Ali, sama ljudska stvarnost i njezina uvijek prisutna fragmentiranost, opstojanje u plemenima i narodima, prebivanje u različitim jezicima, i u različitim rasama, itd., sve to je itekako snažno, s jedne strane osujećivalo, a s druge strane ohrabrivalo, sve mogućnosti da se čovječanstvo osjeti jednim i jedinstvenim. Sve do najnovijih vremena mi ne znamo da li je čovječanstvo ikada prije imalo jedan svoj zajednički forum, na jednom mjestu i u jednom vremenu. Naravno, posve je drugo pitanje sāmo postojanje onog dragocjenog vjerovanja da svekoliko čovječanstvo svoje jedinstvo temelji na Božanskoj odluci da stvori čovječanstvo.

Pitanje: Da li je čovjek od/uvijek znao da je član čovječanstva? jeste jedno teško pitanje koje bi trebalo, baš stoga što je teško, možda proglasiti nepotrebnim. Ali, s druge strane motreno, sva teška pitanja nisu i nepotrebna pitanja. Imamo li u vidu da davne epohe čovjeka i čovječanstva sve više i brže proždire prošlost, kao i to da nestaju u nepojamno dalekim davninama, nama današnjima teško je pouzdano znati i potvrditi, ili pak zanijekati, da su ljudi baš uvijek bili ne/svjesni svoga pripadništva, ili svojih pripadništava, jednom i jedinom čovječanstvu.

Uostalom, šta je u minulim epohama uopće značila, ili mogla značiti, svijest o čovječanstvu?! Baš kao i danas, i tada je – vjerovatno – skladno čovječanstvo bilo jedan ideal, jedna zadaća koju valja izvršiti.[▾10] Skladno i harmonično čovječanstvo uvijek se moralo njegovati kao jedna poželjna

[▾10] Pogotovo je teško, ako ne i posve nemoguće, imati nesporna jamstva i dokaze da su davni naraštaji imali znanje i svijest o ne/pripadanju čovječanstvu ili ne/prihvatanju nekih predstava o jednom čovječanstvu.

zamisao, moralo se postizati i dostizati, unatoč mnogim "preprekama": jezičkim, religijskim, rasnim, geografskim, komunikacijskim. Ali, s druge strane, sve te jezičke, religijske, rasne... raznolikosti bile su, same po sebi, i efikasna sredstva da se iz njih zakorači ka postizanju svijesti o jednom čovječanstvu.

Ali, nepostojanje dokaza da se potvrdi bilo koja od tih dviju mogućnosti (postojanje svijesti o pripadanju ili nepripadanju čovječanstvu) ne znači da ti davni „arhajski ljudi" – kako ih naziva Mircea Eliade (1907–1986) – nisu imali mnoga znanja i osjećanja pripadanja čovječanstvu, makar onom segmentu čovječanstva koji ih je geografski, komunikacijski, jezički, vremenski... blisko obuhvatao i saodređivao. Zapravo, svijest o Bogu kao Stvoritelju u 'arhajskom čovjeku' bila je glavno jamstvo postojanja čovjekove svijesti o čovječanstvu, ma koliko ta svijest mogla biti fluidna i nepostojana.

Ali i to kad mi 'arhajskim' nazovemo sve davne naraštaje ljudi i sva ta od nas sada itekako daleka pokoljenja čovječanstva – i to je, vjerovatno, jedno naše ni na čemu utemeljeno nagađanje o minulim vremenima, to je jedno naše puko proricanje, da ne kažemo gatanje, o tome što je sada zavijeno u mnogostruke tmine prošlosti i zastore mnogih davnina. K tome, sve to od nas se sve više udaljava i netragom nestaje.

Čak se i pretpostavke o 'davnim pokoljenjima' i 'arhajskim ljudima' kao o 'zaostalim', a što su pretpostavke nastale iz našeg 'progresivnog' i 'prosvjetiteljskog' čitanja povijesti, ne mogu dokazati pukim arheološkim prekopavanjem po ljudskim ostacima doprlim do nas iz nepojamnih davnina za koje nam se planeta Zemlja smilovala i isporučila nam ih kao polutruhle.

Kakve se i koliko velike pogibelji nalaze u potragama za istinom i cjelinom iz truhlih i fosiliziranih ostataka davnašnjeg čovjeka i čovječanstva – o tome najbolje mogu govoriti arheolozi, antropolozi, jezikoslovci, ovi potonji naročito onda kad izlažu teme o izumrlim jezicima čovjeka i čovječanstva. Doista, kakva li su ta 'groblja izumrlih jezika' i može li se (i ako može: čime i kako?) prekopavati po njima – to nama ostaje i dalje kao pitanje, još više kao čuđenje.

Ma kako bilo, nama današnjima teško je zaputiti se u nepojamne slojeve prošlosti, sve i kad bi ti slojevi negdje postojali u sređenoj formi. Teško nam je ikoliko restaurirati vjerne slike kako su prošle i davnašnje forme čovječanstva kao zajednice mogle izgledati.

Unatoč tome, čovjeku, sve otkada jeste čovjek, ne treba odricati sposobnost da uobražava i zamišlja neku svoju 'svjetsku čovječansku zajednicu'. Drugo je pitanje da li je ta čovjekova davnašnja 'svjetska zajednica', u svojim različitim oblicima, učinila ljude sretnim. Ali, ipak, jedno je sigurno: Nije ih dovela na rub samouništenja, nije ih spriječila da prežive, nije ih uništila niti destruirala.[▼11]

[▼11] Ovdje je dobro podsjetiti i na sljedeće: Sama planeta Zemlja, na kojoj čovječanstvo živi, na ljude djeluje i integrativno i dezintegrativno. "Čovjek je satvoren od Zemlje i u Zemlju se vraća", čovjekova krajnja sudbina je neizmjenjiva, tu se Zemlja pomalja kao ona koja svim stvorenjima na sebi daje jednaku mjeru. Ali, Zemlja je i puna bogatstava, ona se pred čovjekovom pohlepom pomaljaju kao dezintegrativni faktor, kao izlika za rat, ubijanje, zlostavljanje i pustošenje.

ILUSTRACIJA ~ Zašto je današnje čovječanstvo '*Čovječanstvom u sjeni Sudnjega Dana*'?

3.
Čovječanstvo u svome posljednjem izdanju?

Pažljivo plijevljenje poruka, uputa, savjeta, proglasa, obznana... sa listova drevnih vjerskih knjiga, npr. Veda, Upanišada, Aveste, Biblije, Kur'āna..., na mnogo načina pokazuje da iz Velike vijesti o tom 'Božijem Jeste' i o 'Božijoj Jedinosti' slijedi i poimanje jedinosti čovjekovog stabla i čovjekovog pripadanja čovječanstvu. To da je Bog stvoritelj tog čovječanstva, i da ga On kontinuirano stvara, polazište je koje poslušni i krotki vjernici svih religija ne dovode u pitanje.

Ali, kad sve ovo rečeno iznova kažemo, pa i prihvatimo, ne treba zalupiti vrata pred pitanjima: Zašto ovo ovoliko čovječanstvo Bog nije stvorio jednostavnijim? Zašto čovječanstvo govori ovoliko jezika, koji se nekad pokažu kao prepreka sporazumijevanju? Zašto čovječanstvo slijedi mnoštvo svjetonazora, religija, običaja, zakona, normativnih sistema? Zašto zbog svega toga često izbijaju ratovi, sukobi, pogibeljna trvenja?

Sve otkad je čovječanstva kao čovječanstva, bez obzira na njegove kvantitativne razmjere, sva ova maločas postavljena pitanja bila su prisutna i na njih se nisu mogli dati odgovori koji bi zadovoljili sve znatiželje. Ipak, samo jedna razlika dijeli ovo naše današnje čovječanstvo od svih drugih minulih i davnih izdanja čovječanstva – današnje čovječanstvo u stanju je sebe uništiti, u stanju je sebi označiti kraj, pa i – sportski rečeno – 'odsvirati kraj' samoj planeti Zemlji i svim oblicima života na njoj.

Upravo stoga mi ovih osam milijardi ljudi, koji sačinjavaju i satvoruju današnje čovječanstvo, možemo označiti 'čovječanstvom u sjeni Sudnjega Dana'.

Sve i kad bismo se mogli oduprijeti pesimizmu mnogih današnjih 'teorija ugroze', ostaje neosporna tvrdnja da je već nekoliko desetljeća baš ovo čovječanstvo najopasniji Zemljin omotač. Jedva da je danas i moguće opisati sve strane čovječanstva destruktivne po samu planetu Zemlju, po njezine ekosisteme, po sāmo čovječanstvo kao takvo, po floru i faunu Zemlje.

Nekoliko je karakteristika koje danas, kao užasna morbidna stanja, obilježavaju čovječanstvo. Ovdje ćemo ih ukratko pobrojati.

Prvo, *nema povratka na manje*. Sve što je čovječanstvo jučer proizvelo, već danas proizvodi uz više zahtjeva za vodom, zrakom, zemljinim tlom, florom i faunom. Naravno, čovječanstvo će sutra tražiti više (resursa, vode, zraka, zemljina tla...) negoli je tražilo danas. *Nema povratka na manje!* – to je ona morbidna konstanta koja je planetu Zemlju učinila potrošnom robom.

Drugo, *nema povratka na sporije*. Sva tehnika, od njezina izuma do danas, nutarnje djeluje pod neumitnim moranjem koje se odvija po formuli *brže, brže, brže!* Jučer mora biti brže od prekjučer, danas mora biti brže od jučer, sutra mora biti brže od danas! Sve, baš sve, npr. transmisija elektronske slike, elektronskih valova, procesa zamrzavanja u frižiderima, potom svekolika kretanja prevoznih sredstava, sve do pukih operacija u kompjuterima i na mobitelima – sve to djeluje po unutarnjem usudu da treba biti brže, *da nema povratka na sporije*. Sve otkad je tako, čovječanstvo je pokrenuto i nagnano u stampedo, štaviše, i samo čovječanstvo smatra neopozivo vrijednim to da sve u rukama savremenog čovjeka 'radi' *brže i brže*.

Treće, *nema povratka na bezopasnije*. Sva oružja koja je čovječanstvo spravljalo djelovala su po matrici ubiti više, ubiti brže! To je taj 'morbidni nerv' povećanja 'efikasnosti' ili 'učinkovitosti' oružja. Ovim se došlo do nutarnje matrice po kojoj se proizvodi ubitačno oružje, atomska bomba je 'prevaziđena', ona je 'zastarjela'. Tako se došlo do strašne pohlepe za onim oružjem koje je opasnije, efikasnije, učinkovitije. Današnje čovječanstvo širi ruke dobrodošlice upravo takvim vrstama oružja. Ali i ta oružja treba prevazići ubitačnijim oružjima! I u tome se vidi 'uspjeh' i 'napredak' čovječanstva. Zato se današnje čovječanstvo može nazvati 'Čovječanstvom u sjeni Sudnjega Dana'.

Ovaj esej završit ćemo podsjećanjem na jedan naš esej od prije više od dvadeset godina. Naime, "S čime to unuci homo sapiensa izlaze 2000. godine pred dragoga Boga?" – esej je koji smo objavili 1999. godine[▼12] i u kojem smo podsjetili na *dvije izreke o maču*, jednu od Isaa, Isusa Krista (*'Īsā al-Masīḥ*), a drugu od poslanika Muhammeda.

Naime, *'Īsā al-Masīḥ* je rekao:

> "Nisam došao da donesem mir, nego mač!",
> dok je Poslanik Muhammed rekao:
> "Poslan sam pred Smak Svijeta sa mačem!"[▼13]

Kao i sve u vjerama i religijama, i ove dvije izreke treba protumačiti. A najbolje ih je protumačiti tako što će se kazati da *'Īsā al-Masīḥ* i poslanik Muhammed postavljaju mač kao granicu koja se ne smije povrijediti niti prekršiti. Naime, mač je ovdje oružje koje je samo po sebi kriterij ne samo 'napadačkog

---

[▼12] *Usporedi*: Enes Karić, ***Eseji od Bosne (tro bosanske enklave)***, izd. Sejtarija, Sarajevo, 1999., str. 164-167.

[▼13] Radi objektivnosti, važno je napomenuti da mnogi autoriteti ovaj hadis smatraju sumnjive vjerodostojnosti zbog slabosti u lancu njegovih prenosilaca, pa čak i apokrifnim, jer je njegov sadržaj u suprotnosti sa temeljnom misijom Muhammeda, a. s., kako je ona prikazana u kur'anskom tekstu.

oružja' već i 'oružja koje je odbrambeno'. Preko mača ne smije se dalje ići, kod mača treba ostati. K tome, do mača, ako mu je do mača, svaki čovjek može lahko doći. I njime se braniti. I tako dalje.

Ali, mač je odavno izbačen iz arsenala oružja. Došli su katapultovi, topovi, tenkovi i borna kola. Potom transkontinentalne rakete. Mislili smo da transkontinentalne rakete neće nikada zastarjeti. Ali, u epohi 'čovječanstva u sjeni Sudnjega dana' uskoro će i same transkontinentalne rakete biti zastarjelo oružje. Naravno, to će one moći biti samo ako preživi planeta Zemlja i sve što je na njoj. A teško da će planeta Zemlja preživjeti, zato što danas čovječanstvo gubi Prirodu baš kao što je nekada izgubilo Raj.

reference / references

Biblija, Stari i Novi Zavjet, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974.

KARIĆ, ENES, ***Eseji od Bosne (tro bosanske enklave),*** Sejtarija, Sarajevo, 1999., str. 164-167.

Kur'ān.

GOLDEWIJK, KEES KLEIN, **„Estimating global land use change ove the past 300 years: The HYDE Database"**, *Global Biochemical Cycles* 15:2 (June 2001), pp. 417-433.